

Lonen en werkloosheid

Te veel rigiditeit of te weinig weerstand?

Boe Thio

Het lijkt een kwestie van gezond verstand geworden te zijn om de hoog blijvende en hardnekkige werkloosheid in Nederland en elders toe te schrijven aan *loonrigiditeit*, dat wil zeggen aan het onvermogen om het loonpeil (zowel nominaal als reëel) neerwaarts aan te passen aan een situatie van aanbodoverschot op de arbeidsmarkt. De medische term hiervoor luidt 'euro-sclerose'.

De Macro-economische Verkenningen van de laatste paar jaar waarschuwen stelselmatig voor de specifieke situatie van loonstarheid in Nederland die samenhangt met de lage inflatie: de nul-inflatie kan bij neerwaartse nominale starheid van de kontraktlonen leiden tot reële loonsverhoging en aldus volgens het CPB tot hogere werkloosheid.

In het Centraal Economisch Plan 1986 ondersteunt het CPB ondubbelzinnig de beleidslijn van loonmatiging voor de periode 1986-90 door een hypothetische simulatie te presenteren waaruit blijkt hoeveel beter de prestaties van de Nederlandse economie zouden zijn geweest bij meer neerwaartse loon-aanpassing vanaf de eerste oliekrisis.

"Uit de resultaten die voortvloeien uit een vroegtijdige loonmatiging en beheersing van kollektieve uitgaven, komt de vermindering van de werkloosheid als meest markant naar voren", aldus het CPB (CEP 1986, 95); daarbij worden overigens ten onrechte de uitkomsten van modelsimulaties vergeleken met de werkelijk gerealiseerde ontwikkelingen.

De Commissie van Economische Deskundigen van de SER (1987, p. 60 e.v.) gaat een eindweegs in dezelfde richting met de stelling dat

"...de gebrekkige arbeidsmarktflexibiliteit in het verleden waarschijnlijk significant heeft bijgedragen aan de werkloosheid ten gevolge van een tekort aan arbeidsplaatsen en aan de werkloosheid door arbeidsmarktimperfections."

* Boe Thio is werkzaam bij de vakgroep makro-economie van de Economische Faculteit van de Universiteit van Amsterdam

Onder flexibiliteit wordt daarbij verstaan "responsiviteit van de reële loonvoet ten opzichte van de situatie op de arbeidsmarkt", "sterkere loondifferentiatie" en "grotere arbeidsmobiliteit".

Het beleid ten aanzien van de hoge werkloosheid is in ons land, naast wat specifieke arbeidsmarktmaatregelen op het terrein van scholing en loonkostensubsidies met name geënt op de elementen loonmatiging, vergroting van de loondifferentiatie, verkleining van de 'loonwig' door vermindering van premie- en belastingdruk.

Kortom, als fundamentele oorzaak van de werkloosheid in vele beleidsondersteunende analyses geldt de rigor mortis van de arbeidsmarkt. En daarmee is het probleem van de werkloosheid op het bord van de vakbeweging gedeponerd, en de oplossing ervan afhankelijk gesteld van de concessiebereidheid bij loonvorming en bijkomende bepalingen ten aanzien van arbeidstijden en dergelijke.

In dit artikel wil ik een deel van deze problematiek wat nader beschouwen en met name het vraagstuk van de *makro-ekonomische* loonflexibiliteit:

- hoe komt het dat de loonflexibiliteit zo centraal komt te staan in het debat over werkloosheid en over het beleid ter stabilisering van de makro-ekonomische ontwikkeling?
- hoe treden de oorzaken en gevolgen van loonflexibiliteit op in ekonomische theorievorming en ekonomisch onderzoek?
- welke konklusies zijn daaruit te trekken met betrekking tot de beleidsperspektieven en de positie van de vakbeweging?

Het is niet mogelijk deze problemen, die zeer centraal staan in de makro-ekonomische theorievorming, met een pretentie van volledigheid te behandelen. Het gaat mij er vooral om enkele tendenzen en stellingen uit het debat in de internationale literatuur aan te duiden. Het probleem van hoge werkloosheid is immers niet uniek voor Nederland, terwijl vooral de verwerking van ervaringen in de theorievorming in Nederland, en daarmee het blikveld van de discussie, vrij beperkt is.

Interessant is vooral te konstateren dat er een duidelijke verschuiving optreedt in de richting van het idee dat de oorzaken van de huidige werkloosheid in Europa niet allereerst in te hoge reële lonen moeten worden gezocht, maar veeleer in de konsekventies van de anti-inflatiepolitiek gedurende de eerste helft van de jaren tachtig. Er ontstaat een veel duidelijker stellingname tegen de mening dat loonflexibiliteit het antwoord is op werkloosheid en makro-ekonomische onstabieliteit; vooral vanuit de traditioneel keynesiaanse stroming.

Reële lonen en stagflatie

De reële lonen zijn in het brandpunt van de aandacht gekomen als oorzaak van werkloosheid door de gebeurtenissen van de jaren zeventig: de ontplooiing van de stagflatie (zie fig. 1, ontleend aan Bruno, 1986)

Het verloop van deze zogenoemde Phillipskurve maakt duidelijk dat de werkloosheid oploopt in de tweede helft van de jaren zeventig bij aanvaankelijk toenemende en hoog blijvende inflatie. Na 1980 schiet de werkloosheid omhoog bij licht afnemende inflatie, met name in de EG-landen. Voor Nederland is het verloop niet wezenlijk anders. Wel is de inflatie lager dan in de rest van de EG, en de werkloosheid loopt in het begin van de jaren tachtig scherper op dan in veel andere landen.

De rendementen nemen af in de jaren zeventig, zij het in verschillende mate in verschillende landen. Pas in het begin van de jaren tachtig is sprake van een drastische verhoging van het winstaandeel tot het niveau van rond 1970. De netto investeringen en de groei van de kapitaalgoederenvoorraad komen op een lager peil (zie figuur 1, ontleend aan de Economic Outlook van de OESO van mei 1986).

De interpretatie van deze stagflatie-verschijnselen leidt tot de bijna-verdwijning van de keynesiaanse stroming in de economische theorie en tot de opkomst van de monetaristen met in hun kielzog de 'new-classical' school die de efficiënte werking van de markt niet alleen tot panacee voor elke kwaal verklaart, maar zelfs tot een feitelijk bestaand iets.

In Nederland is de verklaring van het Centraal Planbureau voor de stagflatie, zoals bevat in het Vintaf - en later het Freia/Kompasmodel, het meest gangbaar. De reële lonen stijgen sneller dan de arbeidsproductiviteit; het loonaandeel neemt toe. Dit heeft een tweezijdig effect. De investeringen nemen af door deze 'profit squeeze', waardoor de groei van de werkgelegenheid afneemt. Voorts wordt de bestaande produktiekapaciteit minder winstgevend of verliesgevend. Door economische slijtage gaan aldus ook banen verloren. Waardoor komt het dat de reële lonen zo excessief toenemen? Enerzijds door onvoldoende matigingsbereidheid, anderzijds door toenemende kollektieve lasten. Duidelijk is hoe in een dergelijke situatie reële loonflexibiliteit als oplossing en als enige oplossing naar voren komt. Deze theorie is monokausaal; dit is 'hoge-lonen-werkloosheid'.

Vanuit een iets andere invalshoek wordt een soortgelijke verklaring gegeven door J. Meade (1982, 2-3), waarvan de volgende elementen deel uitmaken:

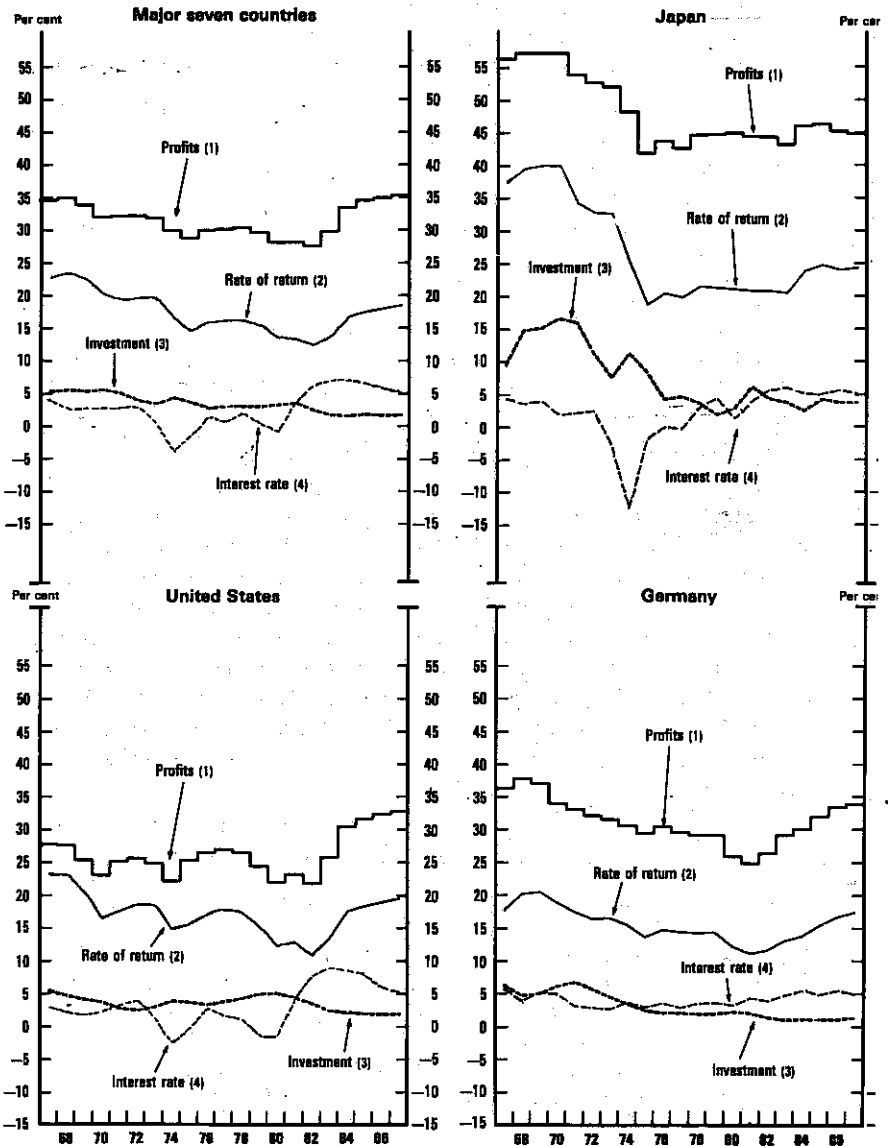
"...the disease of stagflation is basically caused by the combination of two developments:

(1) the general adoption of a Keynesian policy of expanding total money expenditures, through budgetary and monetary policies, to whatever level necessary to maintain full employment; and

(2) the increased ability and willingness of trade unions and similar monopolistic pressure groups to aim at given increases in real standards of living even though they exceed the available increases in real output..."

De vicieuze cirkel begint bij de macht van de faktor arbeid. Die dwingt een beleid van volledige werkgelegenheid af. En volledige werkgelegenheid houdt een vakbondsmacht in stand die in staat is om inflatoire eisen ten aanzien van de reële lonen te blijven stellen. Dat leidt tot werkloosheid, waarop onnienw een inflatoire werkgelegenheidsnolitiek volet.

Figuur 1 Winsten en investeringen in de industrie

1. Gross operating surplus as a percentage of gross value added.
 2. Gross operating surplus as a percentage of gross capital stock.
 3. Growth of real gross capital stock.
 4. Long-term government bond yields less the rise in consumer price.
 Note: OECD estimates and forecasts from 1985 onwards.

De oplossing van Meade ligt in een herschikking van het beleid die hij zelf aanduidt als 'new keynesian policy' en die een omkering van het gebruik van de beleidsinstrumenten inhoudt.

De begrotings- en monetaire politiek moeten worden aangewend voor de beheersing van de inflatie, bijvoorbeeld door vaste regels voor de nominale groei van de overheidsuitgaven; het loon- en inkomensbeleid werkt, liefst gedecentraliseerd, als regulator van de werkgelegenheid. Dat houdt dan vanzelf een verwisseling van de verantwoordelijkheden in het economisch beleid in. De overheid is primair verantwoordelijk voor prijsstabiliteit. De verantwoordelijkheid voor de werkgelegenheid schuift vanzelf naar werkgevers en werknemers, vooral de laatsten.

Deze stellingname komt vrij sterk overeen met de praktijk in de eerste helft van de jaren tachtig. Praktisch komt één en ander neer op het standpunt dat de overheid maar één ding tegelijk kan in een markteconomie met belangen- tegenstellingen tussen kapitaal en arbeid: ofwel de werkloosheid, ofwel de inflatie bestrijden. Met een ondubbelzinnige keuze voor het laatste. Werkloosheidsbestrijding wordt in deze opvatting een afgeleide kwestie.

Deze gedragslijn loopt - al dan niet uitgesproken - uit op een wijziging van de doelstellingen van de economische politiek. Die worden niet langer geformuleerd in termen van 'reële' doelstellingen als werkgelegenheid of economische groei, maar in termen van de bekende financiële 'tussendoelen' zoals het financieringstekort, omvang van de kollektieve uitgaven of geldgroei. Zulke tussendoelen leiden een eigen leven, onafhankelijk van de economische realiteit (zie Van Ewijk c.s., 1980, xxiv; Buiters/Miller, 1983, 364).

De keuze voor inflatiebestrijding (terwijl de bestrijding van de werkloosheid als doelstelling van economische politiek werd losgelaten) kreeg de overhand in de eerste helft van de jaren tachtig, volgend op de tweede olieprijschok van 1979-80. In de woorden van G. Perry (1986, p. 127):

"By the end of the 1970s, severe macroeconomic restraint had emerged as the answer to inflation in the United States and the United Kingdom. The historical evidence predicted that such policies of macroeconomic restraint would mainly reduce output and only gradually reduce inflation. And that is what happened, although in varying degrees, among the several major industrial nations. Wage rigidity is commonly taken as the reason for this strong response of unemployment to aggregate demand."

De doelstelling van de inflatiebestrijding door restriktieve politiek had de wind mee in deze periode en werd door veel economen gedeeld. De CED (1984, 55) bevestigt voor Nederland het pro-cyclische karakter van het konjunktuurbeleid in die periode. Verschil van mening bestond met name over de konsekwenties in reële termen: werkgelegenheids- en productieverlies. Dus over de omvang van de prijs die betaald zou moeten worden voor de inflatiebestrijding.

De nieuw-klassieke vrije marktaanhangers waren hierover nogal optimistisch. Geloof in een sterke loon- en prijsflexibiliteit en flexibele (rationele)

verwachtingen leidden tot de opvatting dat snelle aanpassing aan een lager inflatiepeil mogelijk is zonder hoge kosten in reële termen (de theorie van de verticale Phillips-curve).

Daarnaast bestond de wat gematigder opvatting van de 'geloofwaardige' anti-inflatiepolitiek, die veel gelijkenis vertoont met de eerder genoemde stellingname van Meade. Zodra het publiek overtuigd is dat de overheid een duurzame en konsekvente anti-inflatiepolitiek voert, zal na een overgangsperiode met tijdelijk hogere werkloosheid weer vertrouwd kunnen worden op loon- en prijsflexibiliteit, dus de zelfstandige werking van de markt, om productie en werkgelegenheid op een evenwichtsniveau te houden (zie bijvoorbeeld de uiteenzetting van deze 'credibility hypothesis' door W. Fellner, 1980, 776).

G. Perry konkludeert terecht (zie ook figuur 2) dat het voortduren van de zeer hoge werkloosheid in de meeste landen bij doorgaande restriktieve politiek bovengenoemde voorspellingen logenstraft. De geloofwaardigheidsstrategie - of in gewoon Nederlands het no-nonsense beleid - heeft niet gewerkt; waardoor de geloofwaardigheid van dit type beleid sterk is aangetast.

Bovendien levert die situatie een zeer riskant uitgangspunt op voor de komende jaren, met mogelijk een nog verdere toename van de werkloosheid bij de zeer wel te verwachten vervlakkings of teruggang van de conjunctuur. In deze omstandigheden krijgt de vraag of de economie zich in een 'klassieke' dan wel een 'keynesiaanse' situatie bevindt - met de bijbehorende implicaties voor het beleid - een nieuwe impuls.

Werkloosheid - klassiek of keynesiaans?

De in het voorgaande aangegeven ideeën over stagflatie en 'hoge-lonen-werkloosheid' vindt men in verschillende varianten in de theorie terug. In feite kent elke theoretische stroming (keynesiaans, neoklassiek of marxistisch) wel een variant waarin een hoog reëel loon figureert als aanleiding voor werkloosheid of crisis. Om er twee aan te duiden: de monetaristische theorie van de natuurlijke werkloosheid ('natural rate hypothesis') en de keynesiaanse theorie van de rantsoenering op de arbeidsmarkt.

De *monetaristische* hypothese van de natuurlijke werkloosheid (Friedman en anderen) is een evenwichtstheorie. De arbeidsmarkt wordt in evenwicht gebracht waar de reële loonvoet vraag en aanbod aan elkaar gelijk maakt. De werkloosheid die resteert is friktiewerkloosheid plus (eventueel) 'vrijwillige' werkloosheid - de natuurlijke werkloosheid. De werkloosheid kan hooguit tijdelijk van deze natuurlijke werkloosheid afwijken, bijvoorbeeld als de overheid door expansief beleid inflatie kreëert die onverwacht is en dus niet in looneisen omgezet wordt; dus door tijdelijke daling van het reële loon. Hoger dan de 'natural rate' wordt de werkloosheid wanneer de looneisen voor de inflatie uitsnellen; soms wordt deze situatie ook gezien als een *verhoging* van de natuurlijke werkloosheidsvoet; de aanbieders van arbeid kiezen in deze opvatting vrijwillig voor hogere werkloosheid door te kiezen voor een hoger reëel loon. Deze cirkelredenering is één van de manieren om

te verklaren waarom de natuurlijke werloosheid steeds van omvang schijnt te veranderen. De natuurlijke werkloosheid wordt opgevat als structureel in die zin dat deze niet blijvend te beïnvloeden is door bestedingsbeleid.

De *neokeynesiaanse* theorie van de rantsoenering (Malinvaud, 1977 en 1982) is een theorie die van onevenwichtige markten uitgaat; een onevenwichtigheid die verklaard wordt uit loon- en prijsstarheid. Loon- en prijsstarheid worden door deze theorie opgevat als een empirisch gegeven althans op korte termijn. Op grond daarvan kunnen aanbieders en vragers op de arbeidsmarkt en op de produktmarkt gerantsoeneerd worden (in de rij staan). De verschillende mogelijkheden geven verschillende situaties of 'régimes' aan. Wanneer loon- en prijspeil in geld uitgedrukt beide laag zijn (er is een hoge effectieve vraag in de economie) dan is er een potentieel inflatoire situatie zonder werkloosheid. Daarnaast worden twee mogelijke situaties met werkloosheid onderscheiden.

De eerste situatie is die waarin het - gegeven - reële loon zo hoog is dat het de vraag naar arbeid van de zijde van de ondernemers beperkt tot onder het niveau van het arbeidsaanbod. De ondernemers zouden bij het gegeven prijspeil wel meer goederen kunnen afzetten, maar de winst daalt bij hogere produktie; zij wensen dus bij het gegeven kostenpeil geen hogere produktie. Dit wordt klassieke werkloosheid genoemd, waarbij de aanbieders op de arbeidsmarkt en de vragers op de produktmarkt gerantsoeneerd zijn. Deze situatie is te vergelijken met de werkloosheid door tekort aan arbeidsplaatsen of 'kwantitatief structurele' werkloosheid. De klassieke werkloosheid wordt wel getypeerd als van beperkte duur omdat er een inflatoire situatie op de goederenmarkt is waardoor het reële loon een tendens tot daling vertoont.

De werkloosheid in de andere situatie wordt gekarakteriseerd als *keynesiaans* wanneer sprake is van een relatief laag reëel loon bij geringe effectieve vraag; de vraag naar arbeid wordt dan beperkt door de effectieve vraag, en een verhoging van de effectieve vraag leidt in deze situatie nu wel tot hogere vraag naar arbeid, wat in de klassieke situatie niet het geval is.

Ondanks de keynesiaanse uitgangspunten krijgt deze benadering van het werkloosheidsprobleem toch een sterk neoklassieke gedaante door de prominente rol die aan de loonstarheid en de reële loonvoet wordt toegemeten. Wat dat betreft ligt deze benadering toch dicht in de buurt van de neoklassiek-keynesiaanse synthese (zie bijvoorbeeld R. Kahn, 1977; M. Lavoie, 1986). Ondanks de vrij grote analytische verschillen is er een belangrijke overeenkomst tussen beide benaderingen: centraal staat de vraag hoe de loonvoet reageert op werkloosheid.

De rol van loonflexibiliteit; enkele empirische en theoretische kanttekeningen

In dit verband wil ik op drie onderwerpen wat nader ingaan:

a) de empirische houdbaarheid van de hypothese van de natuurlijke werkloosheid of structurele werkloosheid;

- b) de klassieke werkloosheid als gevolg van reële loonstijging;
- c) de wenselijkheid van loonflexibiliteit in theoretisch opzicht.

De hypothese van de natuurlijke werkloosheid

De meningen over de betekenis van de natuurlijke werkloosheid lopen sterk uiteen. Sommigen menen dat er een evenwichtsniveau van de werkloosheid bestaat dat benaderd kan worden bij adequate loon- en prijsflexibiliteit. Schattingen van de Phillipskurve met ingebouwde inflatieverwachtingen leveren dan een schatting van deze natuurlijke werkloosheidsvoet en van de reaktiesnelheid van lonen en/of prijzen op de werkloosheid. Wanneer de lonen scherp reageren op de werkloosheid (in neerwaartse richting) dan wordt dat gezien als een hoge mate van flexibiliteit, die geacht wordt een stabiliserende uitwerking op de conjunctuur te hebben. Zo signaleert het rapport van de CED over arbeidsmarktflexibiliteit (1987, 36 e.v.) voor Nederland een relatief geringe flexibiliteit ofwel een hoge mate van rigiditeit op basis van schattingen van de OESO van de Phillipskurve in diverse landen.

Van verschillende zijden worden bedenkingen naar voren gebracht tegen dit type analyse van de relatie tussen lonen en werkloosheid, waarbij met name de onstabiliteit van de veronderstelde verbanden een rol speelt. Solow (1986, 30-33) levert kritiek op dit soort schattingen van de Phillipskurve; waarbij een nogal grote variëteit van niveaus van de natuurlijke werkloosheid naar voren komt, zowel in internationale vergelijking als bij vergelijking van periode tot periode, zonder dat daarvoor een zinnige verklaring te geven valt. Het probleem van de grote verschuivingen in de uitkomsten voor de natuurlijke werkloosheid in de tijd wordt veelal opgevangen door de natuurlijke werkloosheid deels te verklaren uit de feitelijke ontwikkeling van de werkloosheid. De hypothese van een natuurlijke werkloosheid wordt daarmee echter onderuit gehaald; aan een relatie waarbij het 'konstante punt' elke drie jaar van plaats verandert kan weinig betekenis worden toegekend. Ook Perry (1986, 132) ziet toegenomen structurele of 'natuurlijke' werkloosheid niet als een aannemelijke verklaringsgrond bij de zeer hoge niveaus van werkloosheid in de geïndustrialiseerde landen; de factoren die bepalend zijn voor friktiewerkloosheid, zoekgedrag op de arbeidsmarkt en dergelijke veranderen slechts langzaam.

Aan de andere kant is er een vrij grote overeenstemming dat er een drempelwerkloosheid is waarbij de inflatie aanwakkert en de reële lonen sneller gaan toenemen dan de produktiviteit (zie bijvoorbeeld Bean/Layard/Nickell, 1986, 15). De relevante vraag daarbij is uiteraard of deze drempel dichtbij het actuele werkloosheidspeil ligt of ver daarvandaan. Perry (1986, p.146) merkt in dit verband op dat de door diverse auteurs gewenste loonflexibiliteit (en dus een steil verloop van de Phillipskurve) een 'mixed blessing' is als dat betekent dat zowel de loonstijging als de prijsstijging snel toenemen bij vermindering van de werkloosheid. Wat dat betreft valt uit de optisch geringe flexibiliteit van de lonen ten opzichte van de hoge werkloosheid in Nederland (evenals in West Duitsland) evenzeer op te maken dat in die landen sprake is van een brede marge waarin de werkloosheid door begrotingsbe-

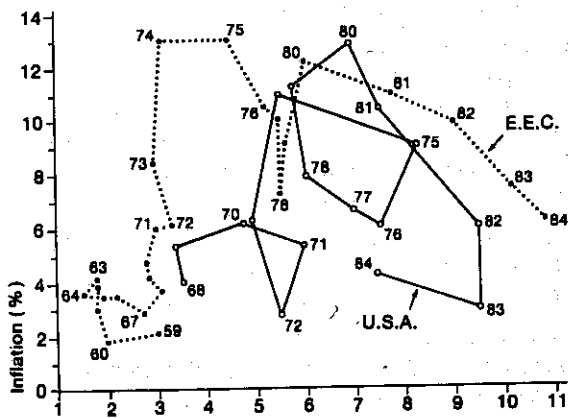
leid kan worden teruggebracht zonder belangrijke toeneming van de inflatoire druk.

De betekenis van de klassieke werkloosheid

Als methode om een aanwijzing te verkrijgen over de 'klassieke' werkloosheid, dat wil zeggen een tekort aan banen door reële loonstijging, wordt wel gekeken naar de ontwikkeling van de zogenoemde 'real wage gap' (reële loonkloof). Deze benadering sluit aan bij de neoklassieke benadering van de vraag naar arbeid; men beschouwt de afstand tussen de reële arbeidskosten (de loonkosten ten opzichte van het productieprijspeil) in de economie ten opzichte van een hypothetisch niveau van de reële arbeidskosten waarbij volledige werkgelegenheid zou bestaan. Gegeven een dergelijke loonkloof, die geïnterpreteerd wordt als een maatstaf voor de mate van niet-aanpassing van de loonvoet aan de werkloosheid, kan men dan afleiden in hoeverre sprake is van werkloosheid door een te hoog peil van de reële arbeidskosten.

Sommige auteurs staan sceptisch ten opzichte van deze benadering als zodanig (zie Perry, 1986, 133 e.v.), anderen kennen er een nuttige 'diagnostische functie' aan toe (Bruno, 1986, 37). Ook de CED hanteert de reële loonkloof als een maatstaf van loonstarheid in Nederland. Er zijn nogal verschillen in de uitkomsten. De CED konkludeert tot vrij grote loonstarheid voor Nederland in vergelijking met andere landen. In het onderzoek van Bruno (1986) met betrekking tot een reeks OESO-landen wordt de konklusie getrokken dat in de tweede helft van de jaren zeventig voor de meeste OESO-landen sprake was van een toenemende loonkloof ten opzichte van een evenwichtige situatie in de jaren zestig. Vanaf het eind van de jaren zeventig daalt de loonkloof dan in de meeste landen. Volgens deze benadering heeft de zogenaamde klassieke werkloosheid in Europa een rol gespeeld in de tweede helft van de jaren zeventig als gevolg van onder andere de doorwerking van de inflatie na de eerste oliëkrisis. In de periode '78-'82 verminderde de betekenis hiervan

Figuur 2 Inflatie en werkloosheid in de EG (1959-1984) en de VS (1968-1984)

en werd de toename van de werkloosheid vooral veroorzaakt door inkrimpende effectieve vraag.

Opvallend is de positie van Nederland in deze vergelijkende studie. Met Zweden is Nederland het enige land dat een toenemend negatieve loonkloof over de hele periode na 1973 laat zien en vooral na 1980.

"..only the Netherlands and Sweden were the exception to an otherwise real-wage-resistant Europe." (Bruno, 1986, S39).

Deze uitkomst is te interpreteren als een achterblijven van de reële arbeidskosten bij het volledige werkgelegenheidsniveau in deze landen. Op zichzelf niet zo'n verwonderlijke uitkomst omdat zowel Zweden als Nederland landen zijn met een intensieve geïnstitutionaliseerde loonmatigingspolitiek gericht op versterking van de concurrentiepositie. Beide landen vertonen dan ook een tamelijk sterke verbetering van de relatieve concurrentiepositie in termen van loonkosten en uitvoerprijzen sedert het midden van de jaren zeventig. Op zich is deze concurrentiepositie één van de helderste maatstaven van reële loonflexibiliteit in een open economie; het is de directe weerspiegeling van lonen en prijzen ten opzichte van een exogeen ijkpunt - het buitenlandse loon - en prijspeil.

Uit deze analyse komt naar voren een afnemende relevantie van klassieke werkloosheid in de meeste West-Eropese landen, geen relevantie daarvan in Nederland. Het betekent ook dat de rol van vraagfactoren bij de verklaring van de toename van de werkloosheid in de jaren tachtig aanzienlijk is. Een vergelijkbaar beeld komt ook wel uit andere studies naar voren (Bean/Layard/Nickell, 1986, 10 e.v.), die met name voor Nederland tot een overwegende betekenis van vraagfactoren bij de verklaring van de gestegen werkloosheid komen.

De aanzienlijke rol van beperkte bestedingen bij de verklaring van de toegenomen werkloosheid in de EG-landen tussen 1980 en 1985 wordt in diverse studies toegeschreven aan de restriktieve begrotingspolitiek in West-Europa, zoals in Perry (1986, 139):

"If structural or classical explanations of unemployment in the late 1970s are not important, that leaves policy reaction."

Als verklaring voor de ver doorgevoerde anti-inflatiepolitiek worden diverse factoren genoemd. Onder meer wordt gewezen op de sterke appreciatie van de dollar vanaf 1981 die in West Europa een vrij sterke invoerprijsstijging en inflatie met zich mee bracht (zie Bruno, 1986, 49). Daaruit, gekombineerd met de onderlinge concurrentie en coördinatieproblemen wordt een over de hele linie restriktief beleid verklaard.

Gekoppeld aan deze beoordelingen van de werkloosheid in West Europa vinden we de opvatting dat een expansief begrotingsbeleid wenselijk is. Naar de mening van Perry (1986, 149) en van anderen geldt:

"The policies of the recent past in Europe which appeared to fear demand generated domestically but favoured demand generated by weak currencies, were perverse in this regard."

"The main lesson of the 1960s is that stabilisation policy must be cautious in the neighbourhood of full employment, not that it should avoid employment goals."

Reflektie op de wenselijkheid van loonflexibiliteit

Impliciet in veel beschouwingen van de relatie lonen-werkloosheid is dat loonflexibiliteit hoe dan ook stabiliserend werkt op de arbeidsmarkt en op de conjunctuur. Daarbij hoort dat stijgende werkloosheid bij neerwaartse vraagontwikkeling wordt toegeschreven aan onvoldoende loonaanpassing. Dat geldt voor de monetaristische versie van de arbeidsmarkttheorie, maar ook voor de neoklassiek-keynesiaanse synthese waarbij werkloosheid wordt gezien als konsekwentie van primair loonstarheid. De neokeynesiaanse theorie van het klassieke werkloosheidsregime sluit daarbij aan. De reden is uiteindelijk simpel; elke theorie die start met de neoklassieke evenwichtskonceptie waarbij afnemend grensprodukt en reële faktorprijs elkaar moeten ontmoeten definieert een evenwichtspositie die alleen door loonflexibiliteit te bereiken valt.

Op theoretisch vlak komen in toenemende mate tegenwerpingen tegen deze stelling naar voren (zie bijvoorbeeld DeLong/Summers, 1986; Schultze, 1985; Hahn/Solow, 1986), waarbij Hahn en Solow - mogelijk overdreven - zelfs van een 'vloedgolf' spreken.

De argumenten zijn drieërlei;

- Er valt feitelijk vast te stellen dat de door de decennia heen geleidelijk toegenomen traagheid van loon- en prijsvaststelling gepaard is gegaan met geringere cyclische variatie van produktie en werkgelegenheid (zie DeLong/Summers, 1986, 1034). Sommige auteurs schrijven dat toe aan het arbeidsmarktgedrag van werkgevers en werknemers, waarbij langere termijn kontrakten en overeenkomsten worden aangegaan als een element van optimaliserend gedrag (Okun, 1981; Schultze, 1985). Snellere verandering van lonen en prijzen werkt in deze gedachtengang verstoring op mikro-economisch niveau.
- Het neoklassieke schema van de werking van de arbeidsmarkt gebaseerd op de grensproduktiviteitstheorie is gebrekkig. De 'naïeve gelijkstelling' (Hahn/Solow, 1986, 8) van hogere loonvoet met lagere werkgelegenheid is misleidend, bijvoorbeeld als er sprake is van toenemende opbrengsten van schaalvergroting, maar ook in andere voorkomende gevallen (een soortgelijk argument wordt door Lavoie aangevoerd tegen het geval van de klassieke werkloosheid bij Malinvaud).
- De economie wordt instabiel in dynamisch opzicht bij neerwaartse loon- en prijsflexibiliteit, met name in depressiesituaties. Deze stelling is in essentie ontleend aan Keynes' General Theory (1936, hoofdstuk 19), waar betoogd wordt dat loondalingen die de verwachting voeden van verdere loon- en prijsdalingen, leiden tot verlaging van de reële consumptie en de reële investeringen door daling van

de 'marginal efficiency of capital' (de rendementsverwachting). Deze 'herontdekking' van de gedachte van Keynes wordt verder uitgewerkt door Hahn/Solow en door DeLong/Summers, die stellen dat meer loonflexibiliteit veelal niet de weg zal wijzen naar evenwicht op de arbeidsmarkt, maar door dalende investeringen kan leiden tot beweging van het evenwicht af.

Werkloosheid in Nederland

Het voorgaande geeft aan dat er een kentering te bespeuren valt in de beoordeeling van de werkloosheid en de makro-ekonomische ontwikkeling in het algemeen, waarbij anders dan tot enkele jaren terug meer gepleit wordt voor het verlaten van de deflatoire begrotings- en inkomenspolitiek; zeker voor wat betreft West-Europa. Is er aanleiding om dat voor Nederland anders te zien? In de kringen van beleidsmakers is dat nog steeds gebruik. Ik denk dat daarvoor geen reden is. De diagnose dat de werkloosheid in Nederland specifiek samenhangt met een excessief reëel loonpeil, dus met loonstarheid, vindt geen aanknopingspunt in de realiteit. De Nederlandse ekonomie vertoont niet het beeld van een ekonomie waarin reële loonstijging leidt tot evenwichtsverstoringen.

Een paar punten ter illustratie, waarvan enkele al aangeduid zijn:

- werkloosheid van het klassieke type impliceert inflatoire pressie aan de vraagkant van de goederenmarkt. Gezien de afwezigheid van prijsinflatie op de binnenlandse markt is er van een vraagoverschot op de goederenmarkt geen sprake.
- de sterke daling van het loonaandeel vooral in de eerste helft van de jaren tachtig wijst er niet op dat de reële loonkosten een faktor zijn die de vraag naar arbeid negatief beïnvloeden.
- de oplopende bezettingsgraad wordt soms gezien als teken van klassieke werkloosheid. Toch lijkt het er veel op dat die niet wordt veroorzaakt door hoge bestedingen in verhouding tot het aanbod, maar veeleer door laag blijvende investeringen. De produktiekapaciteit wordt geleidelijk aangepast aan een weinig groeiend bestedingspeil waardoor binnenlandse investeringen worden gedemotiveerd.
- de nominale loonaanpassing in verhouding tot het buitenland is aanzienlijk. De loonkosten dalen over een langere periode sterk ten opzichte van het buitenland, waardoor een overschot op de lopende rekening gehandhaafd wordt met opwaartse druk op de wisselkoers. Op den duur heeft een hoog overschot op de lopende rekening evenwel de tendens te verdwijnen door onder andere de effecten van de wisselkoers.
- veel wijst erop dat de Nederlandse ekonomie wordt getypeerd door binnenlandse onderbesteding, waarbij de vraag wordt ingeperkt door het effect van de hoog blijvende werkloosheid.

Vakbeweging, loonvorming en economisch beleid

Het behoeft geen betoog dat de vakbeweging onder de geschetste omstandigheden in een moeilijke positie is gekomen, vooral door de volkomen veranderde instelling van het makro-economisch beleid in combinatie met de hoge werkloosheid. Het moet zeker de Nederlandse vakbeweging vreemd in de oren klinken dat neerwaartse loonstarheid een wezenlijke rol zou spelen bij het veroorzaken van werkloosheid.

Men zou kunnen zeggen dat de door Meade geschetste stagflatiespiraal - zo die in Nederland ooit heeft gewerkt - in de eerste helft van de jaren tachtig het aanzien heeft gekregen van een in omgekeerde richting werkende deflatoire beleidsspiraal.

Het beleid wendde zich af van de bestrijding van werkloosheid en er ontstond een door beleid versterkte recessie in 1981/82. De vakbeweging werd gekonfronteerd met een scherp achterblijven van de lonen bij prijzen en produktiviteit en een snel verslechterende arbeidsmarkt. Loonconcessies (zoals bij het Stichtingsakkoord van 1982) werden door de regering niet gezien als een aansporing om een werkgelegenheidsbeleid te voeren, maar werden in dank aanvaard als bijdrage aan verdere vermindering van de inflatie en rendementsverhoging. Door de combinatie van geringe loonstijging en deflatoire begrotingsbeleid nam de werkloosheid nog toe, waardoor het stellen van reële looneisen dan wel het opeisen van de volledige loonruimte nog verder werd bemoeilijkt. De positie van de vakbeweging is mede daardoor voortschrijdend moeilijker geworden.

Loonconcessies in ruil voor werkgelegenheidsbeleid kunnen gedeeltelijk effect hebben zolang een regering volledige werkgelegenheid nastreeft, maar niet bij een regeringsbeleid dat uitsluitend op inflatiebestrijding en rendement is gericht. Ook de ondernemers blijven vasthouden aan een deflatoire loonvorming. In de huidige situatie waarin de inflatie vrijwel nihil is, doen zij dat door het bedingen van uitbreiding van bedrijfstijd en andere maatregelen waardoor effectief lagere loonkosten per uur zijn binnen te halen.

Er zijn voldoende argumenten voor het verlaten van de deflatoire inkomens- en begrotingspolitiek, zeker ook in Nederland. Die argumenten zijn te ontleen aan de feitelijke economische ontwikkeling, aan de diagnose daarvan, en aan de kentering die optreedt in de gedachtenvorming over het makro-economisch beleid. De argumentatie dat verdere loonaanpassing dan wel afzien van benutting van de loonruimte nog een bijdrage zou leveren aan bestrijding van de werkloosheid vindt geen grond. Hoofd- en bijzaken onderscheidende moet men tot de konklusie komen dat de deflatoire economische politiek de hoofdoorzaak van de hoog blijvende werkloosheid vormt. Een punt dat de opstelling en de argumentatie van de vakbeweging hierbij kan sterken is het grote verlies aan geloofwaardigheid dat zich in Nederland en elders begint af te tekenen voor wat betreft het type economisch beleid dat jarenlang is gevoerd. Dat beleid heeft tenslotte voornamelijk negatieve bijdragen geleverd aan de werkloosheidsbestrijding.

Literatuur

- Bean, C.R., P.R.G. Layard en S.J. Nickell, 1986, The Rise in Unemployment: a Multi-country Study, *Economica*, Vol 53, S1-22.
- Beckerman, W. (ed.), 1986, *Wage Rigidity and Unemployment*, Johns Hopkins University Press.
- Bruno, M., 1986, Aggregate Supply and Demand Factors in OECD Unemployment: An Update, *Economica*, Vol 53, S35-52.
- Buiter, W. en M. Miller, 1983, Changing the Rules; the Economic Consequences of the Thatcher Regime; *Brookings Papers on Economic Activity* nr. 2.
- CED, 1984, *Rapport conjunctuurbeleid in de jaren tachtig*, SER 84/13, Den Haag.
- CED, 1987, *Rapport flexibiliteit van de arbeidsmarkt en werkloosheid*, SER 87/06, Den Haag.
- CPB, 1986, *Centraal Economisch Plan 1986*, Den Haag.
- CPB, 1986, *MEV 1987*, Den Haag.
- Ewijk, C. van, R. de Klerk, G. Reuten en B. Thio (red.), 1980, *Ekonomisch beleid uit de klem*, SUA, Amsterdam.
- Long, J.B. de en L.H. Summers, 1986, Is Increased Price Flexibility Stabilizing?, *American Economic Review*, Vol 76, 1031-1044.
- Fellner, W., 1980, The Valid Core of Rationality Hypotheses in the Theory of Expectations, *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol. XII nr.4 part 2, 763-787, Nov.
- Hahn, F.H. en R.M. Solow, 1986, Is Wage Flexibility a Good Thing?, in: Beckerman (ed.), 1986, 1-21.
- Jackman, R. en R. Layard, 1986, A Wage-Tax, Worker-Subsidy Policy for Reducing the 'Natural' Rate of Unemployment, in: Beckerman (ed.), 1986, 153-171.
- Kahn, R., 1977, Malinvaud on Keynes, *Cambridge Journal of Economics*.
- Keynes, J.M., 1936, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London.
- Lavoie, M., 1986, *Chômage classique et chômage keynésien: un prétexte aux politiques d'austérité*, *Economie appliquée*, tome XXXIX, 203-238.
- Malinvaud, E., 1977, *The Theory of Unemployment Reconsidered*, Oxford.
- Malinvaud, E., 1982, Wages and Unemployment, *Economic Journal*, Vol. 92, 1-12.
- Meade, J.E., 1982, *Stagflation Vol.1: Wage-Fixing*, London.
- OECD, 1986, *Economic Outlook* no. 39, may.
- Okun, A.M., 1981, *Prices and Quantities: a Macroeconomic Analysis*, Oxford.
- Perry, G.L., 1986, Policy Lessons from the Post-War Period, in: Beckerman (ed.), 1986, 127-153.
- Schultze, C.L., 1985, Microeconomic Efficiency and Nominal Wage Stickiness, *American Economic Review*, Vol. 75, 115.
- Solow, R.M., 1986, Unemployment: Getting the Questions Right, *Economica*, Vol 53, S23-34.